

UOT 338.24

MÜASİR ŞƏRAİTDƏ QEYRİ-MADDİ AKTİVLƏRİN UÇOTUNUN ƏSAS XÜSUSİYYƏTLƏRİ VƏ AUDİTİ

FƏTDAYEVA ZƏRXANIM HƏŞİM qızı

Sumqayıt Dövlət Universitetinin nəzdində Sumqayıt Texniki Kolleci, müəllim

aidatagiyeva02@gmail.com

Açar sözlər: qeyri-maddi aktivlər, uçot dəyəri, bərpa dəyəri, qeyri-maddi aktivlərin auditi, analitik və sintetik uçot

Bazar iqtisadiyyatı şəraitində müəssisələrin əmlakında qeyri-maddi aktivlərin payı getdikcə artır. Bu əsasən elmi-texniki tərəqqinin inkişaf sürətindən, informasiya texnologiyalarının əhatə dairəsinin genişləndirilməsindən, müəssisə və təşkilatların fəal investisiya fəaliyyəti ilə əlaqədar beynəlxalq maliyyə bazarlarına inteqrasiyasından və digər bu kimi amillərlə xarakterizə olunur. Qeyri-maddi aktivlərə təbii ehtiyatlardan, torpaqdan istifadə hüquqları, ixtiraçılıq hüququ, müəlliflik hüququ, “hou-hau”ya hüquqlar, əmtəə nişanları, ticarət markaları və s. aiddir. Qeyri-maddi aktivlərə həmçinin müəssisənin elmi-texniki və təcrübə-konstruktor işləri üzrə xərcləri və müəssisənin işgüzar nüfuzunun dəyəri də daxil edilir. Qeyri-maddi aktivlər uçota qəbul edilən zaman onlardan istifadə müddətləri müəyyənləşdirilir. Qeyri-maddi aktivlərin istifadə müddəti əksər hallarda ekspert yolu ilə, bu mümkün olmadığı halda, mühasibat uçotunun qaydalarına müvafiq olaraq şərti müəyyənləşdirilir. Qeyri-maddi aktivlər mühasibat uçotunda ilkin və qalıq dəyəri ilə əks etdirilir. Ümumi qaydaya görə qeyri-maddi aktivlərin uçot dəyəri dəyişmir. Belə ki, əsas vəsaitlərdən fərqli olaraq, qeyri-maddi aktivlər yenidən qiymətləndirilmir və onlara bərpa dəyəri hesablanmır. Mühasibat uçotu haqqında əsasnaməyə və Milli Mühasibat uçotu Standartlarına görə qeyri-maddi aktivlərin uçotu 101 saylı “Qeyri-maddi aktivlər” adlı aktiv hesabda aparılır. Qeyri-maddi aktivlərin bu hesabda analitik uçotu onların növləri üzrə həyata keçirilir. Bu məqsədlə “Qeyri-maddi aktivlər” hesabının tərkibində aşağıdakı subhesabların açılması məqsəduyğun həyata keçirilir:

- 101 – 1 “Əqli mülkiyyət obyektləri”;
- 101 - 2 “Torpaq sahələrindən və təbii resurslardan istifadə hüququ”;
- 101 – 3 “Sənaye mülkiyyəti obyektlərindən istifadə hüququ”;
- 101 – 4 “Təşkilati xərclər”;
- 101 -5 “EHM üçün proqramlardan istifadə hüququ”;
- 101 – 6 “Firmanın işgüzar nüfuzu və ya firmanın qiyməti” və s.

Qeyd etmək lazımdır ki, hər bir müəssisə fəaliyyət növündən, konkret tələbatından, nəzarət və idarəetmə funksiyalarından asılı olaraq, müstəqil şəraitdə, mühasibat uçotu üzrə mövcud prinsip və tələblər səviyyəsində “Qeyri-maddi aktivlər” hesabı üzrə müvafiq subhesabların siyahısını hazırlayıb və analitik uçotun təmin edilməsi məqsədləri üçün istifadə edə bilər. 101 saylı “Qeyri-maddi aktivlər” hesabının ilk qalığı hesabat dövrünün əvvəlinə təsərrüfat subyektlərində mövcud olan qeyri-maddi aktivlərin ilk dəyərini, debet dövrüyyəsi hesabat dövrü ərzində daxil olan qeyri-maddi aktivlərin ilk dəyərini, kredit dövrüyyəsi müxtəlif səbəblərdən xaric olan qeyri-maddi aktivlərin dəyərini, son qalığı isə hesabat dövrünün sonuna qeyri-maddi aktivlərin dəyərini göstərir. Mühasibatlıqda qeyri-maddi aktivlərin daxilolma mənbələrindən asılı olaraq müxtəlif yazılışlar verilir. Təsisçilər tərəfindən müəssisənin nizamnamə kapitalına pay qoyuluşları şəkildə qeyri-maddi aktivlər daxil olduqda:

DB 101 “Qeyri-maddi aktivlər”

KT 302 “Təsisçilərlə hesablaşmalar” kimi yazılış verilir.

Digər fiziki və hüquqi şəxsərdən əvəzsiz olaraq qeyri-maddi aktivlər mədaxil olunduqda isə:

DB 101 “Qeyri-maddi aktivlər”

KT 335 “Digər ehtiyatlar” kimi yazılış verilir [1].

Başqa müəssisələr, hüquqi və fiziki şəxslərdən pulla əldə edilmiş qeyri-maddi aktivlər üzrə məsrəflər, ilk növbədə, 103 sayılı “Qeyri-maddi aktivlərlə bağlı xərclərin kapitallaşması” hesabının DT-ində, 531 “Malsatan və podratçılarla hesablaşmalar” hesabının KT-ində müvafiq qeydlər aparılır və müxabirləşmə verilir. Sonra isə həmin qeyri-maddi obyektlərə çəkilən məsrəflər 103 sayılı hesabdən 101 sayılı hesabın debetinə köçürülür. Ümumiyyətlə, 101 sayılı “Qeyri-maddi aktivlər” hesabı əsasən aşağıdakı hesablarla müxabirləşir:

Debet üzrə: 103 “Qeyri-maddi aktivlərlə bağlı xərclərin kapitallaşması

221 “Kassa”

223 “Bank hesablaşma hesabı”

302 “Təsisçilərlə hesablaşmalar”

335 “Digər ehtiyatlar”

343 “Bölüşdürülməmiş mənfəət”

Kredit üzrə:

181 “Uzunmüddətli maliyyə qoyuluşları”

611 “Sair əməliyyat gəlirləri”

544 “Qısamüddətli maliyyəyələşmələr və daxilolmalar”

335 “Digər ehtiyatlar”

Qeyri-maddi aktivlərin uçotu zamanı əlavə dəyər vergisi məqsədləri üçün bəzi qeyri-maddi aktivlər mal sayılmır, ona görə də belə qeyri-maddi aktivlərin daxil olması, alınması, əvəzsiz verilməsi və digər əməliyyatlar əlavə dəyər vergisindən azad edilir. Belə qeyri-maddi aktivlərə pul vəsaiti və torpaq aid edilir. Bazar münasibətləri şəraitində mühasibat uçotunun yeni obyektləri yaranır və xarakterinə görə ənənəvi uçot sistemində xas olmayan əməliyyatlar baş verir. Belə əməliyyatlardan biri müəssisədə qeyri-maddi aktivlərin uçotudur. Müəssisənin qeyri-maddi aktivləri dedikdə istehsal prosesində uzun müddət istifadə edilən, fiziki əsası olmayan, müəssisə üçün dəyər yaradan dövrüyyədənənkənar fondlar başa düşülür. Müəssisə qarşısında duran əsas vəzifələrdən biri də qeyri-maddi aktivlərin uçotunun auditini həyata keçirməkdir. Qeyri-maddi aktivlərin auditinin əsas məqsədi onların düzgün mədaxilinin, silinməsinin, qeyri-maddi aktivlərin mövcudluğu və hərəkətinin düzgün həyata keçirilməsinin və onlara düzgün amortizasiya ayırmaları hesablanmasının yoxlanılmasından ibarət olmalıdır. Qeyri-maddi aktivlərin auditi aparılan zaman aşağıdakı şərtlərə fikir verilməlidir:

- Vətəndaşların intellektual və işgüzar keyfiyyətləri qeyri-maddi aktivlər kimi götürülə bilməz;

- Qeyri-maddi aktivlərin sənədləşdirilməsi.

Təsərrüfat fəaliyyətində istənilən qeyri-maddi aktivlər özünü obyektiv formada əks etdirməlidir. Belə ki, müəssisənin qeyri-maddi aktivlərin obyektinə olan hüquqi mülkiyyət hüququndan fərqlənir. Əgər təşkilata torpaqdan istifadə hüququ verilsə, mülkiyyət hüququ olan şəxs bunun üçün qanunvericilikdə nəzərdə tutulmuş qaydada lazimi sənədləşdirmə aparılmalıdır [2].

İxtira, faydalı modellər, sənaye nümunələri üçün alınan hüquqlar lisenziya müqavilələri ilə təsdiq edilməli, bu hüququ verən təşkilatlarda qeydiyyatdan keçməlidirlər. “Nou-hau” alınan müəssisələrdə onun təsviri və görünüşü olmalıdır. Əmtəə nişanı olan müəssisədə əmtəə nişanının alınma sənədləri və hansı təşkilatda qeydiyyatdan keçdiyi olmalıdır. Yuxarıda qeyd olunanlara əsaslanaraq audit zamanı qeyri-maddi aktivlərin uçota düzgün götürülməsi aşağıdakı kimi həyata keçirilməlidir:

Qeyri-maddi aktivlər balansın “Qeyri-maddi” hesabında ilkin dəyəri ilə uçota alınır. Bu dəyərlər qeyri-maddi aktivlərin obyektləri üzrə aşağıdakı kimi müəyyən edilir:

- təsisçilər tərəfindən müəssisəyə nizamnamə kapitalı kimi qoyulan qeyri-maddi aktivlər üçün tərəflərin razılığına əsasən;

- digər müəssisə və fiziki şəxslərdən pulla alınan qeyri-maddi aktivlərin maddi aktivlərin əldə edilməsi və istifadəyə yararlı vəziyyətə gətirilməsi üzrə faktiki məsrəflərdən asılı olaraq;

- digər hüquqi və fiziki şəxslərdən əvəzsiz alınmış qeyri-maddi aktivlər üçün müəssisənin daimi fəaliyyətdə olan qiymətlər komissiyasının müəyyən etdiyi dəyərlə.

Bütün bunlar lazimi sənədləşmə əsasında həyata keçirilir. Qeyri-maddi aktivlər təsisçilər tərəfindən nizamnamə kapitalına pay kimi qoyulduqda 04 saylı “Qeyri-maddi aktivlər” hesabının debetində, “Təsisçilərlə hesablaşma” hesabının kreditində əks etdirir. Digər hüquqi və fiziki şəxslərdən pulla əldə edilmiş qeyri-maddi aktivlər 101 saylı hesabın debetində, 103 saylı “Kapital qoyuluşu” hesabının kreditində öz əksini tapır. Maddi yardım kimi mədaxil olunan qeyri-maddi aktivlər 101 saylı hesabın debetində, 335 saylı “Əlavə qoyuluşu” hesabının kreditində öz əksini tapır. Qeyri-maddi aktivlərin auditi keçirilərkən aşağıdakı sahələr üzrə yoxlama aparılır:

- Qeyri-maddi aktivlərin mövcud vəziyyəti, saxlanması və mühafizəsi;

- Qeyri-maddi aktivlərin daxil olması zamanı sənədlərin düzgün və qanuni rəsmiləşdirilməsi;

- Düzgün amortizasiya ayırmaları normalarının hesablanması;

- Onların istehsal xərclərinə düzgün və vaxtında daxil edilməsi;

- Onların daxil olmasının, uçotdan çıxarılmasının və silinməsinin mühasibat uçotunda düzgün əks etdirilməsi.

Qeyri-maddi aktivlərin uçotu üzrə əməliyyatların düzgün və vaxtında yerinə yetirilməsi, həmin aktivlərin mədaxili və məxarici ilkin sənədlərdə öz əksini tapmalıdır. Bundan başqa, müəssisə tərəfindən qeyri-maddi aktivlərin analitik və sintetik uçotu aparılmalıdır. Audit zamanı qeyri-maddi aktivlərin analitik və sintetik uçotunun uyğunluğu yoxlanılmalıdır. Analitik uçotla sintetik uçot arasında fərq yaranarsa, onun məqsədi və səbəbi aydınlaşdırılmalı və bu haqda rəhbərliyə məlumat verilməlidir. Respublikamızda fəaliyyət göstərən təsərrüfat subyektlərində həyata keçirilən uçot siyasəti, beynəlxalq mühasibat uçotu standartlarına keçid uçotun operativ təşkilinə və onun təkmilləşdirilməsinə zəruri şərait yaratmışdır. Uçot siyasəti hüquqi baxımdan “Mühasibat uçotu haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu və Maliyyə Nazirliyi tərəfindən təsdiq olunmuş “Müəssisələrdə uçot siyasəti haqqında” əsasnamə ilə tənzimlənir. Qeyri-maddi aktivlərin uçotu üçün onların müxtəlifliyini nəzərə alaraq, həmin aktivləri tərkibinə və mahiyyətinə görə təkmilləşdirmək mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Qeyri-maddi aktivlərin analitik və sintetik uçotunun müasir hesablama texnikasının tətbiqi ilə təşkili və həyata keçirilməsi əmək tutumunu azaltmağa, vaxta qənaət etməyə və nəzarətin keyfiyyətini yüksəltməyə imkan verir. Qeyri-maddi aktivlərin uçotunun əsas xüsusiyyəti ondan ibarətdir ki, həmin aktivlərin verilməsi və ya silinməsi zamanı baş verən əməliyyatların maliyyə nəticələri müəyyən olunur və sonradan ya mənfəətə, ya da zərəmə aid edilir [3].

Elmi yeniliyi: müəssisənin maliyyə-təsərrüfat fəaliyyətinin qiymətləndirilməsində qeyri-maddi aktivlərə aid informasiyaların mühüm əhəmiyyəti və onların müvafiq maliyyə-uçot sənədlərində əks etdirilməsi üzrə materiallar işlənmişdir.

Tətbiqi əhəmiyyəti: qarşıya qoyulmuş vəzifələrin yerinə yetirilməsindən irəli gələn fikirlər, tövsiyələr müəssisələrdə qeyri-maddi aktivlərin uçotu və maliyyələşməsi sahəsində istifadə oluna bilər.

ƏDƏBİYYAT

1. Abdullayev L.İ. Maliyyə uçotu. Dərs vəsaiti. Sumqayıt: SDU, 2017, 221 s.
2. Babayev M. Əsas vəsaitlərin amortizasiyası. Bakı, 2005.
3. Безруких П.С. Бухгалтерский учет, М.: Феникс, 2004, 800 с.

РЕЗЮМЕ
ОСНОВНЫЕ ОСОБЕННОСТИ УЧЕТА И АУДИТА НЕМАТЕРИАЛЬНЫХ АКТИВОВ
В СОВРЕМЕННЫХ УСЛОВИЯХ

Фетдаева З.Г.

Ключевые слова: нематериальные активы, стоимость учета, стоимость восстановления, аудит нематериальных активов, аналитический и синтетический учет

В статье была внесена ясность в значения нематериальных активов, содержание, его оценка, учет и роль хозяйственной деятельности. В оценке финансово-хозяйственной деятельности предприятия были разработаны материалы по значимости информации, относящейся к нематериальным активам, и отражению их в соответствующих финансово-учетных документах. Идеи и рекомендации по выполнению поставленных задач могут быть использованы в сфере учета и финансирования нематериальных активов на предприятиях.

SUMMARY
THE MAIN CHARACTERISTICS OF INTANGIBLE ASSETS ACCOUNTING AND
AUDIT IN MODERN CONDITIONS

Fetdayeva Z.H.

Key words: non-material assets, calculation cost, restoration cost, audit of non-material assets, analytical-synthetical calculation

The article clarifies the meaning of intangible assets, the content, its assessment, accounting and the role of economic activity. In assessing the financial and economic activities of the enterprise, materials were developed on the importance of information relating to intangible assets and their reflection in the relevant financial accounting documents. Ideas, recommendations for the implementation of tasks can be used in the field of accounting and financing of intangible assets in enterprises.

Daxilolma tarixi:	İlkin variant	25.12.2018
	Son variant	14.01.2019